

הרב ד"ר יחיאל ווינברג
מונטרע, שויצריה

הסמיכה, הנסמכים והמסמיכים

א

מכס הסמיכה בימי הסנהדרין

השם „סמיכה“ בחור נתינת רשות ומלוי כח לדון ולהורות בכל דבר, דת ודין, שגור הוא בספרותנו התלמודית ומצוי גם בספרות המאוחרת. בימינו מכנים את הדיפלום לרבנות בשם סמיכה. נתינת „סמיכה“ פירושה שרב גדול או מוסד בריסמכא נותן לתלמיד שקנה ידיעות התורה במידה מספקת, יפוי כח לקבל משרת רב או דיין או מורה צדק בישראל. בארצות פולין היו משתמשים במלת „התרת הוראה“ בתור כנוי לדיפלום-רבני. וזאת אומרת שמתירים לתלמיד שגמר לימודיו בתורה ועמד לבחינה על ידיעותיו התורניות, להורות הוראה בהלכות התורה. בלא „התרה“ זו אסור הי' אפילו למי שידוע לחכם מובהק לקבל משרה של רבנות או של דיינות בקהלה ישראלית. זה היה חוק בלתי כתוב שהחזיקו בו כל הקהלות בכל הארצות, שלא מינו שום איש למשרה דתית אם לא היחה בידו תעודה של סמיכה או של התרת הוראה. וזהו בהתאם למה שאמרו חז"ל: תלמיד אל יורה אלא אם כן נוטל רשות מרבו (סנהדרין ה' ע"ב, ועי' יור"ד סי' רמ"ב סי' י"ד ברמ"א).

בבית המדרש לרבנים בברלין (מיסודו של הג"ר עזריאל הילדסהיימר ז"ל) לא היו נותנים תעודת הסמיכה אלא למי שעמד בבחינות שבעל פה והצליח בעבודות שבכתב להראות את ידיעותיו בשו"ע ואת כחו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. תעודה זו הייתה כתובה בעברית וחתומה על ידי ראש בית המדרש וע"י המורה לגפ"ת. ואילו תלמידים שלא היה כחם גדול בתורה, אבל קנו להם ידיעה כללית בספרות הרבנית ובספרות של חכמת ישראל והתמחו בכשרון ההטפה ובכשרון ההוראה בבתי ספר ללמודי הדת, היו מקבלים תעודה כללית כתובה בלשון גרמנית על ידיעותיהם הנ"ל שהיתה חתומה בידי כל המורים למקצועיהם השונים. תעודה זו הכשירתו לקבל מינוי בתור רב ומטיף ומורה לדת, אבל לא להורות הוראה בשאלות איסור והיתר, שבת, טהרת המשפחה, סידור גיטין וכדומה. רבנים מסוג זה, אעפ"י שכלפי חוץ היו מופיעים כרבני העדה הרשמיים, היו זקוקים לקבל בצדם מורי הוראה או דיינים מומחים שהיה בידם תעודת הסמיכה, או התרת הוראה. כמעט תמיד הי' הרבנים והדיינים חיים בשלום באחווה וריעות. כל אחד מילא את תפקידו המיוחד והי' גזוהר מלנגוע אף כמלוא נימה בסמכותו של חברו.

בארצות ליטא ופולין, אונגארן ורומניה הי' מקילים הרבה בבחינות לתלמידים

שמלאו כריסם בש"ס ופוסקים, הרב המסמיך הי' מפלפל עם הנבחן בדברי תורה ועל ידי כך הכיר את כחו בתורה ונתן לו סמיכה. לתלמידים מסוג זה לא היתה הסמיכה אלא נטילת רשות רשמית בלבד כדי שלא לעבור על החוק הבלתי כתוב הנ"ל. שורש המילה „סמיכה“ מקורה בתורה, ופירושה: סמיכת יד המסמיך על ראש הנסמך, כמו שנאמר: ויאמר ה' אל משה קח את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו (במדבר כ"ז, י"ח) וכן ויעש משה כאשר צוה ה' אותו ויקח את יהושע ויעמידהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה ויסמוך את ידיו עליו וגו' (שם כ"ב כ"ג).

לדעת הרמב"ם יש ליחס את התחלת קיומו של מנהג הסמיכה למשה רבינו, שהרי כך הוא לשונו של הרמב"ם ז"ל: אחד בי"ד הגדול ואחד הסנהדרין הקטנה או בי"ד של ג' צריך שיהא אחד מהם סמוך מפי הסמוך. ומשה רבנו סמך את יהושע ביד שנאמר ויסמוך ידיו עליו ויצוהו. וכן השבעים וקנים משה רבנו סמכם ושרתה עליהם שכינה. ואותן הזקנים סמכו לאחרים ואחרים לאחרים, ונמצא הסמוכין איש מפי איש עד בי"ד של יהושע ועד בית דינו של משה רבנו (פ"ד מהל' סנהדרין ה"א). ויוצא מדברי הרמב"ם שהסמיכה נמשכה כשלשלת ארוכה ממשה רבנו עד אחרון המוסמכים. מפרשי הרמב"ם לא העירו על המקור שממנו הוציא את קבלתו זו. אולם ברור שהרמב"ם סמך על הספרי במדבר כ"ז פסוק י"ט. שכן פירש שם: וסמכת את ידך עליו — א"ל תן תורגמן ליהושע להיות שואל ודורש ומורה הנראה בחיידך. וכן את הפסוק אספה לי שבעים איש מזקני ישראל (במדבר י"א, ט"ו) מפרשים חז"ל שהכוונה על מינוי סנהדרין שמספרם היו שבעים איש. (ראה ספרי וילקוט שם וכן בבלי סנהדרין י"ז ע"א). הנחת היד על ראש הנסמך היתה כדי להשרות עליו רוח ה' של קדושה וחכמה, כמו שאמרו בספרי זוטא: וסמכת את ידך עליו — שיתברך תלמודו על ידך. ופסוק מפורש הוא בתורה: ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים, ויהי כנחח עליהם הרוח — (שם כ"ה) וכן ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו (דברים ל"ט, ט'). מנהג זה של הנחת יד אנו מוצאים גם בברכת יעקב שבירך את אפרים ומנשה (בראשית מ"ח) וכן כשנתחנכו הלויים לעבודת הקודש היו בני ישראל צריכים לסמוך את ידיהם על ראשיהם (במדבר ח', י') וכן בקרבנות שהקריבו בבית המקדש היו מחויבים הבעלים לסמוך את ידיהם על ראש הקרבן וזהו צווי מפורש בתורה. ברם למנהג של הנחת יד על ראש הנסמך לא היה ערך מכריע ובמשך זמן בית השני בטל לגמרי. בבבלי סנהדרין י"ג ע"ב, שואל רב אחא ברי' דרבא את רב אשי: בידא ממש סמכי ל' ? א"ל סמכין ל' בשמא קרי ל' רבי ויהיב ל' רשותא למידן דיני קנסות. הרי שבזמנו של רב אשי (בתחילת המאה הרביעית) בטל כבר מנהג זה לסמוך ביד. וכן כותב הרמב"ם בהלכות סנהדרין פ"ד ה"ב: וכיצד היא הסמיכה לדורות, לא שיסמכו ידיהם על ראש הזקן אלא שקורין לו רבי ואומרים לו הרי את סמוך ויש לך רשות לדון אפילו דיני קנסות. שם התואר „רבי“ ניתן לפי הנ"ל וכן לפי עדותו של ר' שרירא גאון רק למוסמכים בארץ ישראל (ר' ערוך ערך אביי בשם רש"ג) וכן הזכות לדון דיני קנסות נתנה גם כן רק למוסמכים כמפורש בגמ' סנהדרין הנ"ל ובכמה מקומות בש"ס. ואילו לחכמי בבל לא נתנה התואר „רבי“ כי אם התואר „רב“ וגם לא היתה להם הרשות לדון דיני קנסות.

יש כאן פליאה עצומה. מדוע פסק המנהג לסמוך את היד על ראש הנסמך כדרך שעשה משה רבנו את יהושע, וכמוזכר למעלה? על תמיה זו עמד כבר הרב הראשי לא"י הגרי"א הרצוג שליט"א, במאמרו „הערות היסטוריות“ שנדפס בסיני תשי"ג, חוב' א—ב' ובו הוא מביע את ההשערה על הסמיכה, המעניינת במאוד, הוא סובר שהמנהג הזה בטל בימי הסכנה כשגזרה מלכות רומי הרשעה על הסמיכה. הבולשת הרומאית שלא הכירה את מהות הסמיכה בפנימיותה, שהעיקר בה היא ההצהרה שהנסמך ראוי הוא להורות בדיני התורה, חשבה שהעיקר הוא הטכס החיצוני. כדי להמלט מהסכנה הכרוכה בעבירה על גזירת המלכות נועצו חכמי הדור לסמוך רק בקריאת שם „רבי“ והיו די למסמיכים בהתנצלות שהמינוי שנעשה בלי סמיכת ידיים אין זו סמיכה שעלי' גזרה המלכות. והמשטרה הרומאית לא היחה מקפדת אלא על העובר על החוק ככתבו וכלשונו. ובחוק הרומאי נזכר בפירוש סמיכה בידים. אלו הם דברי הרב הראשי. אלא שעדיין יש לתמוה אם המשטרה הרומאית נתנה לרמות את עצמה על ידי שינוי קטן זה בטכס הסמיכה. ועוד תמוה, דלמה היה צריך ר' יהודה בן בבא שסמך בהחבא, בין שני הרים גדולים לסמוך חמשה זקנים (סנהדרין י"ד ע"א) ולסכן את נפשו? והרי יכול הי' לסמוך בלא הנחת ידיים ולהנצל מן הסכנה. הרב הראשי סובר כי בראשונה הי' הגזרה חמורה ביותר, ורק אח"כ הוקלה הגזרה והסתפקה בהתנצלות שהסמיכה בלא הנחת יד מחוסרת הכח והסמכות שהי' לה בימים הקודמים. ועדיין מתעוררת השאלה למה בבבל המשיכו לקרוא את המינוי לרבנות ולדיינות בשם הישן „סמיכה“ בעוד שבארץ ישראל ששם היה מקום הסמיכה (שהרי אין סמיכה בחוץ לארץ, סנהדרין י"ד ע"א) היו קורין לזה „מינוי“ (ראה ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב תמן (בבבל) קריי למינוי סמיכותא) וכן בכמה מקומות בירושלמי בא תמיד הכינוי מינוי, כמו: בראשונה היה כל אחד ממנה את תלמידיו, כגון רבן יוחנן בן זכאי מינה את ר"א... בי"ד שמינה שלא לדעת הנשיא (שם). וכן אמר ר' זעירא הדה אמרה שממנין זקנים בפה (ירושלמי הוריות פ"ג ה"ב). המלה סמיכה הושמטה לגמרי מפי חכמי ישראל. אולם ברור כי בזמן מן הזמנים השתמשו גם בארץ ישראל בשם „סמיכה“ שהרי מלה זו הוזכרה במשנה וגם בתוספתא. (סמיכת זקנים במשנה ראשונה של סנהדרין לפי פירוש התלמוד בדף י"ג ע"ב ופירוש הרמב"ם שם וכן פ"ה מ"ד תוספתא סנהדרין פ"א) ומארץ ישראל הועבר השם סמיכה לבבל, ולא נתחלף בשם מינוי כמו בארץ ישראל. מדוע? הרב הראשי רי"א הרצוג שליט"א סובר שבבבל מכיון שלא ראו סמיכה מעולם לא ראו את השינוי שבא בצורתה לרגלי גזירת המלכות. ברם קשה לקבל סברא זו, מאחר שידועים אנו על הקשר ההדוק שבין ארץ ישראל לבבל, על ידי העולים והיורדים שלא פסק לעולם. הרב ח. ד. רגנשבורג מנהל ביהמ"ד לתורה בשיקאגו הביע השערה, כי לביטול המנהג של „סמיכה ביד“ גרם מה שמנהג זה נעשה למנהג נוצרי, השלוחים הניחו את ידיהם על ראש שבעת הנבחרים בירושלים. וכן בר נבס ופילוס נעשו למנהיגי הקהלה באנטיוכיה על ידי זה שנסמכו על ראשם. ואף השערה זו אין לה על מה לסמוך ואין לה שום רמז במקורות. חכם אחד שיער שענין הסמיכה ביד הי' שנוי במחלוקת התנאים הראשונים במשך כמה דורות והוא מפרש את המשנה בחגיגה פ"ב מ"ב: יוסי בן יעזר אומר שלא לסמוך וכו' שהמחלוקת הייתה אם לסמוך ביד או לא את החכמים המתמנים

להוראה (ראה היסטורי של ימי הבית השני לקלויזנר ח"ד צד 146 הערה 18) ברם ביטולו של פירוש זה יוצא כבר מהמשנה ג' הסמוכה למשנה הנ"ל. וכן מהסיפור התלמודי בגמ' חגיגה כ' על המעשה שאירע להלל בשעתו.

אולם מכל החוקרים הנ"ל נעלמה הגירסא המובאה בספר השטרות לר"י ברצלוני, עמוד 132 וזו לשון הגירסא הזאת בסנהדרין י"ג הנ"ל: א"ל רב אחא ברי דרבא לרב אשי, היכי סמכי לי, מיתבי לי ידא ארישא וסמכי לי בשמיה וקרו ליה רבי ויהי ליה רשותא למידן דיני קנסות. והר"י ברצלוני אומר שב מפורש „שבדורות הראשונים או עדיין בארץ ישראל היתה נוהגת סמיכה שהרי סומכין בי"ד למי שראוי וסומכין ידיהן על ראשו כענין האמור ביהושע ויסמוך את ידיו ויצוהו, ואחרי כן קורין לו רבי ודן דיני קנסות, והאידינא לא נהגו דיני קנסות בחוצה לארץ ולא סמיכה להניח ידיהן על ראש הסמוך“.

והיוצא מדבריו כי מנהג הסמיכה ביד לא בטל אלא עם ביטול הסמיכה בכלל (ועל ביטול הסמיכה בכלל נדבר להלן) ואולם גירסא זו עומדת בניגוד לגירסא שלנו ולגירסת הרמב"ם וכל הראשונים עמו. ואולם אף לפי גירסא זו עדיין התמיה במקומה עומדת, מדוע בא"י דווקא החליפו את הסמיכה במלת מינוי בעוד שבבבל נשארה המלה הישנה בתוקפה. אולי יש מקום לשער שבא"י נהוגות היו שתי דרגות או שתי צורות של סמיכה. דרגא ראשונה שהרב, שבעצמו היה סמוך, היה מסמיך לתלמידו המובהק בהנחת יד על ראשו. זה היה נעשה בטכס חגיגי ובמעמד קהל רב. לסמיכה זו לא זכה אלא מי שהיה חכם גדול וראוי להורות בכל התורה כולה (רמב"ם פ"ד מסנהדרין ה"ח ואולם ראה בכ"מ שם) בסמיכה זו קבל הנסמך את התואר חכם או זקן, והיה לו הרשות לדון ולהורות בכל דיני התורה. אבל לא היה קשור בסמיכה זו מינוי בפועל למשרת דיינות. זאת היתה רק מינוי בכח. סמיכה כזו ניתנה לחכם לכל ימי חייו ואי אפשר היה לבטלה. ודרגא שניה — שהנשיא או האב"ד או זקני העדה היו ממנים לאחד למקצוע מיוחד. כגון לדון דיני ממונות אבל לא להורות באיסור והיתר או להיפוך. (עיין רמב"ם פ"ד דסנהדרין ה"ח הנ"ל) או שנתנו לו רשות רק לזמן ידוע (עיין רמב"ם שם ה"ט) ולא לכל ימי חייו, או לא היה הסמיכה ביד נהוגה כלל אלא מינו אותו בפה בלבד. את „המינוי“ יכולים היו לבטל אח"כ כדרך שעשה רבי לשני מנויים שהעבירם אחרי זמן לפי שמצא אותם בלתי ראויים לכך (ראה ירושלמי פ"ד ה"ב).

מובן שכל מה שכתבתי אינה אלא השערה גרידא שבניתי על יסוד גירסת הר"י ברצלוני הנ"ל. אולם גירסא זו אינה מקוימת והיא עומדת בסתירה לגירסת כל הספרים שבדפוס ובכת"י. ולפי הגירסא של כל הספרים הסמיכה בטלה בזמן מן הזמנים (אולי לאחר שגלתה הסנהדרין מלשכת הגזית ונוטל מהם הכח לדון בדיני נפשות ויש ידיים להשערה זו) או שלא היתה נהוג כלל מעולם והשתמשו במלת סמיכה במובן של המחאה ומלוא כוח, כלומר שיש לסמוך עליו. להשערה זו יש יסוד בדברי הירושלמי בריש סנהדרין: תני הסמיכות בשלשה, לא סמיכה היא סמיכות, תמן קריי למנויה סמיכותא, כלומר שהסמיכות איננה סמיכה ביד הנאמר במשנה גבי סמיכת הפר. (סמיכת זקנים בשלשה, ועי' רש"י על ראש הפר העלם דבר) אלא סמיכות — הודעה שיש לו סמיכות שיכולים לסמוך עליו. תמן קריי

למנויה סמיכותא. הירושלמי מביא ראיה לדבריו שהרי בבבלי היו קורין למינוי סמיכות. (ולא כן פירש הפנ"מ שם).

הראינו פנים לכאן ולכאן, מכיון שאין בידינו להכריע בין הגירסות החולקות. וכאן צריך אני להביא את דעתו של הרב ר' ישראל פורת בספרו „מבוא התלמוד“ חלק שני, הוא סובר כי הסמיכה ביד בטלה בזמנו של ר' שמעון בן גמליאל שעלה לנשיאות אחרי השמד של מלכות רומא הרשעה. רשב"ג זה לא נסמך מאביו ר' גמליאל, כי הוא נמלט מתוך ההריגה בהיותו נער וצעיר לימים. וגם לא נסמך על ידי אחד הסמוכים של יהודה בן בבא, כי היו סכסוכים בינו וביניהם כמפורש בסוף מס' הוריות. וקרוב הדבר כי חכמי ישראל מנוהו לנשיא מבלי שהזיקוהו לקבל סמיכתו מרבי מאיר וחבריו. ומכיון שאי אפשר שכל חכמי ישראל יסמכו ידיהם על ראש הנסמך הסתפקו במינוי לבד. הרב הנ"ל חושב כי מעובדא זו הוציא הרמב"ם את ההלכה הידועה, (ששימשה אח"כ לסלע המחלוקת בענין הסמיכה בין מהר"י ברב והרלב"ח) שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דיינים ולסמוך אותם הרי אלו סמוכים. (פ"ד דסנהדרין ה"ט) שהרי רשב"ג וגם רבי נמנו לנשיאות מבלי שקבלו סמיכתם על ידי סמוך (ע' ספר הנ"ל צד 241).

לדעתי אין השערה זו מבוססת ובכלל יש לחלק בין סמיכה בכלל שלא בטלה אף בשעת הגזירות ובין „סמיכה ביד“ שאינה מעכבת ואינה אלא דבר שבטכס חיצוני וחסרונה אינה גורע כלל מכחו וסמכותו של הדיין אם רק נסמך על ידי סמוך, כלומר על ידי חכם שראוי להסמיך. ראיותיו שרשב"ג ורבי לא נסמכו על ידי סמוך אינן משכנעות כלל. חכמי ישראל שבאותו דור שמינו את רשב"ג לנשיא היו כולם סמוכים שהרי הם היוו את „הסנהדרין“ שביבנה. הסכסוכים שבין רשב"ג וחבריו נולדו אחר שנמנה לנשיא. ולא הי' בהם משום „טינא“ אישית ובוודאי שלא נמנעו החכמים מלסמוך את מי שראוי לכך, אף אם לא נראה להם ראוי לנשיאות. ועל עצם ההלכה של הרמב"ם שחכמי ישראל יכולים לסמוך אף אם הם בעצמם אינם סמוכים, יש להעיר שהרמב"ם לא שאב הלכה זו ממקור הש"ס, כי אם מסברת עצמו, שכן מוכיח לשונו שם: נראים לי הדברים וכו'. והרמב"ם בעצמו הודיע במכתבו לר' מנחם בר' משולם דיין באלכסנדריא, כי במקום שאין לו מקור מפורש באחד מספרי ההלכה הוא משתמש במבטא „יראה לי“ להורות שהלכה זו הוציא מפלפולו ומסברת עצמו (ראה קובץ תשובות הרמב"ם לייפציג תרי"ט דף כ"ו ע"א) (על אפשרות של הקמת סנהדרין בימינו מצד הדין ומצד הנסיבות המציאותיים השוררים בארץ וכן על ההרכב הראוי של חברי הסנהדרין ועל סמכויות ועל התוקף החוקי שינתנו להם מטעם ממשלת ישראל העכשוית, ואם בכלל מוסד שכזה נחוץ ורצוי לנו — לא כאן המקום לדון בו). חז"ל שמדברים הרבה בכמה מקומות בשני התלמודים על הסמיכה בכלל לא השאירו לנו רישומים על טכס הסמיכה, לא על הסדר ולא על הצורה החיצונית, אבל מתוך הסיפור התלמודי על גזירת מלכות רומי הרשעה, שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג ועיר שסומכין בה יחרב ותחומין שסומכין בהן יעקרו (סנהדרין י"ד ע"א) יש ידים להשערה שטכס הסמיכה נעשה בחגיגות פומבית גדולה, שיכלה לעורר את תשומת לבם של הבלשים הרומאיים.

וראוי להזכיר כאן כי הי' מנהג לתת על ראש הנסמך גולתא דדהבא, כדאיתא בב"מ פ"ה ע"א חכים עבדו יתך וגולתא דדהבא פרסו עלך ורבי קרו לך. וכן במד"ר

פי יתרו סי' כ"ז: נתמנה אדם ונטל תלית כמו גולתא דדהבא יהבו על ראשו. הגולתא הי' לסימן מובהק לחכם שהוא סמוך וכשהי' החכמים יושבים לעבר את השנה הי' צריכים ללבוש את הגולתא על הראש, וכדאיתא בירושלמי חגיגה פ"ג ה"א: מעשה שנכנסו שבעה זקנים לעבר את השנה בבקעת רמון ומי היו ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי ור' שמעון ר' נחמיה ור' אליעזר בן יעקב ור' יוחנן הסנדלר וכו' וכל מאן דלא הוה ליה גולתא הוה חברי' קטע פלגא דגולתא ויהב ליה. כ"כ הקפידו על נוהג זה שבאם חסרה לאחד גולתא הי' קורעים גולתא אחת לשתיים וכל אחד לבש מחצית הגולתא. ועי' בב"מ פ"ה ע"ב: רבי הוה קמצטער למסמכיה לשמואל ולא הוה מסתייע מילתא ופירש"י שלא הי' החכמים נאספים, ומשמע שהסמיכה נעשתה במעמד חכמים רבים.

ואף בריחתו של יהודה בן בבא והיחבאתו למקום שבין שני הרים גדולים כדי להסמיך חמשה זקנים מוכיחה על כך. שאלמלא כן היו יכולים ר' יהודה בן בבא להסתר בביתו ושני אנשים עמו, (לפי התלמוד צריך שלשה לסמיכה) ולהסמיך את החכמים אחד אחד מבלי שירגיש בזה שום איש. ומכאן שנתנו חשיבות מיוחדת לסידור הטכס של הסמיכה. אולם ראוי גמורה איננה. אפשר שבשביל התואר החדש שקיבל הנסמך — קרי ליה רבי כנ"ל — נודע הדבר לבלשים הרומאים ובדקו ומצאו את הנסמך דוגמא לדבר השטנה שעורר המומר פראי פול על הרמב"ן ז"ל על שהכתירוהו בשם מאישטרו (Mayestre) שהוא כמו השם רבי, בעוד שהסמיכה כבר בטלה, והרמב"ן השיב לו כי מאישטרו הוא כמו רב, בלא סמיכה נקראים „רב" בתלמוד (עי' ויכוח הרמב"ן, הוצ' שטיינשניידר ברלין תר"ך). ברם מהגזירה הנוראה של מלכות רומא אנו רואים את החשיבות של הסמיכה בכלל, עד שחשבו הרומאים כי ביטולה יגרור אחריו הריסתם של החיים הדתיים והלאומיים בישראל. ולא לחנם גלחמו חכמי ישראל נגד הגזירה האכזרית הזאת ומסרו את נפשם לקיומה. כדרך שעשה ר' יהודה בן בבא, בידעם כי הסמיכה היא הבסיס לחיי היהדות עפ"י התורה, ובביטולה יתמוטטו יסודי הדת.

ב

מי נסמך ומי היו המסמיכים?

כבר הבאנו למעלה דברי הרמב"ם שאין יכול להסמיך אלא מי שהוא סמוך, ושרק כל החכמים שבא"י יחד יכולים למנות דיינים ולסמוך אותם אעפ"י שהם בעצמם אינם סמוכים. ועל סדר הסמיכה כותב הרמב"ם: בראשונה היה כל מי שנסמך סומך לתלמידיו וחכמים חלקו כבוד להלל הזקן (יש גירסא: לביתו של הלל, ראה הגהות ברמב"ם הוצאת שולזינגר) והתקינו שלא יהא אדם נסמך אלא ברשות הנשיא, ושלא יהא הנשיא סומך אלא אם כן היה אב"ד עמו, ושלא יהא בית אב דין סומך אלא אם כן הי' הנשיא עמו, אבל שאר החבורה יש לכל אחד מהם לסמוך ברשות הנשיא, והוא שיהיו שנים עמו שאין סמיכה פחות מג' (ה' סנהדרין פ"ד ה"ה). כבר העירו הרדב"ז והלחם משנה כי מקור דברי הרמב"ם הוא בירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב. וזה לשון הירושלמי: א"ר בא בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה תלמידיו כגון ריב"ז מינה את ר' אלעזר ור' יהושע, ור"י את ר' עקיבה, ור' עקיבה את ר' מאיר ור' שמעון וכו'. חזרו וחלקו כבוד לבית הזה. אמרו בית

דין שמינה שלא מדעת הנשיא אין מינויו מינוי ונשיא שמינה לדעת בי"ד מינויו מינוי, חזרו והתקינו שלא יהא בי"ד ממנין אלא לדעת הנשיא ושלא יהא הנשיא ממנה אלא מדעת בי"ד.

והנה כבר העיר הרידב"ז שלהרמב"ם היתה גירסא אחרת בירושלמי: אב בית דין במקום בי"ד. (אין הג"ה זו מוכרחת. האב"ד הוא במקום בי"ד כמו שאמרו בסנהדרין ט"ז ע"ב בניהו בן יהודע זה סנהדרין, ופירש"י שהוא הי' המופלא שבסנהדרין, וכן ביומא ע"א במשנה אין נשאלין אלא למלך ולאב"ד ובגמ' ע"ג ע"ב יליף מוכל העדה זו סנהדרין הרי שסנהדרין ואב"ד הוא דבר אחד, שהוא המדבר בשם הסנהדרין).

ועיין שם ברדב"ז שנדחק שם לבאר דברי הרמב"ם „אבל שאר החבורה" והעלה לבסוף שספק הוא אם יצא דין זה להרמב"ם מהירושלמי. בלחם משנה העיר: „בירושלמי אין כתוב כמו שכתב כאן רבנו, אלא ענין דומה לר"י הקושי ברמב"ם הוא, שלפיו יש יפוי כח לאחד מן החבורה יותר משיש לנשיא ולאב"ד, שנשיא ואב"ד אינם יכולים לסמוך אלא אם הם שניהם יחד, ואילו אחד מן החבורה יכול לסמוך אם נטל רשות מן הנשיא, ומשמע שאינו צריך ליטול רשות גם מהאב"ד. וזה פלא גדול, שהנשיא בעצמו אינו יכול לתת רשות זו לאחד מן החבורה. לכאורה אפשר לומר שהרמב"ם נתכוון לומר, שהנשיא והאב"ד יכולים לסמוך אף בלא צירוף שלישי, ואולם אחד מן החבורה אינו יכול לסמוך אלא אם כן יהיו שנים עמו. ונראה שכן מפרש באמת הרדב"ן, אלא שדבריו אינם מבוררים. אלא שפירוש זה מלבד שהוא בניגוד להלכה הדורשת שלשה (סנהדרין י"ג ע"ב) אינו במשמעות לשונו של הרמב"ם. ובעל „קרבן העדה" מוסיף לתמוה והרי ריב"ז וכן ר"י בן בבא סמכו מבלי שהיה הנשיא עמהם. ועל יסוד תמיה זו הוא מסיק שרק את הנשיא והאב"ד הגבילו שלא יהיו רשאים לסמוך לבדו, אבל את כחו של אחד מן החבורה לא הגבילו. אולם זוהי כמו שאמרנו חידה סתומה שאין לה ביאור.

והרב ר' ישראל פורת בספרו הנ"ל משער שהנשיא שהוגבל זכותו במינוי חכמים הי' ר' שמעון בן גמליאל השני אביו של רבי. רשב"ג לא נסמך לפי דעת הנ"ל לא ע"י אביו ולא ע"י שאר החכמים הסמוכים, אלא נתמנה לנשיא בשביל זכות הירושה של המשפחה שבקרבה עברה הנשיאות מדור לדור. בו בזמן עמדו שלשה מועמדים למשרה גבוהה זו, רשב"ג, ר' נתן בנם של ראשי גולה בבבל ומצאצאי בית דוד, ואחד מבני החבורה של החכמים הסמוכים. ומתוך שרצו לחלוק כבוד לבית דוד מינו את רשב"ג לנשיא ואת ר' נתן לאב"ד. אולם החכמים הרגישו צורך לחלוק כבוד גם לאחד מחמשת החכמים שנסמכו על ידי ר' יהודה בן בבא שבתוכם היה גם ר' מאיר (סנהדרין י"א ע"א) לתכלית זו יצרו משרה חדשה של „חכם" ומסרוה לר' מאיר שנסמך על ידי ר' יהודה בן בבא ואח"כ ע"י ר' עקיבא (סנהדרין הנ"ל וכן בירושלמי שם). ומחמת שהעניקו לנשיא כבוד יותר מלהאב"ד והחכם (חוריות י"ד ע"ב) פרצה מחלוקת בין החכמים. לר' מאיר סילקו ור' נתן חזר והשלים עם הנשיא. ב„עשיית השלום" חזרו ותקנו לחלוק כבוד לאב"ד ולנשיא במדה שווה, שהנשיא לא ימנה אלא אם היה אב"ד עמו ושלא יהיה אב"ד ממנה אלא אם כן הנשיא עמו. בהשערתו זו שבימי רשב"ג נוצרה ביבנה משרה חדשה של „חכם" כבר קדמוה רז"פ בדרכי המשנה (עיי"ש בערך ר"מ, אין זה ברור. אפשר

שמשרה זו היתה נהוגה כבר בימי הבית, אלא שאז הי' נקרא מופלא שבסנהדרין, אולם ענין ה"מופלא שבסנהדרין" לא נתברר טיבו, וכבר נחלקו בזה רבותינו הראשונים (עי' סנהדרין ט"ז ע"ב) והאריך בזה הר"ל גינצבורג בפירושים וחידושים בירושלמי ח"ג צד 212. והענין עודנו צריך בירור שלא כאן מקומו). אולם סברתו שהשוו מעלת האב"ד למעלת הנשיא כדי לחלוק כבוד לבית הזה כלומר לבית דוד — לא גראית לנו. דומני שהרב הנכבד שכח לפי שעה שהביטוי „חזרו וחלקו כבוד לבית הזה" מוסב על המאמר המדבר מהעלאת זכות הנשיא להיות ממנה שלא לדעת בי"ד, בעוד שהמאמר „חזרו והתקינו שלא יהא בי"ד ממנים וכו'" מרמז על קיפוח הזכות של הנשיא ולא על העלאת כבודו של האב"ד מחמת השתייכותו לבית זה. אלא שיתכן שבשביל המתיחות ששרה בתחילה בין הנשיא ובין האב"ד התקינו תקנה זו כדי להשכיך שלום ביניהם ולהמתיק את המרירות שנתעוררה לרגל עודף כבוד שהעניקו לנשיא. (כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואין יושבים עד שאומר להם שבו, וכשאב"ד נכנס וכו' — הוריות י"ג ותוספתא סנהדרין פ"ז).

ברם סברתו שהעדיפו חברת החכמים הסמוכים על רשב"ג הנשיא שלא היה סמוך כביכול אינה מתקבלת כלל. כדי לצאת מן הקושי יש אולי להניח בלשון הרמב"ם, וצ"ל: וכן במקום אבל. וכוונת הרמב"ם שלא דווקא הנשיא והאב"ד אלא כל אחד מן החכמים רשאי היה להסמיך, ובלבד שיטול רשות מן הנשיא. ומה שכתב הרמב"ם: „והוא שיהיו שנים עמר" מוסב גם על הנשיא. או שמא היה זכות לנשיא להסמיך יחידי? בגמרא סנהדרין י"ג ע"ב טרחו ולא מצאו סמך להלכה שאין סמיכה אלא בשלשה, אפשר שזו היתה אחת מתקנות סנהדרין. ותקנה זו לא חלה אלא על שאר החכמים הסמוכים, אבל לנשיא נתנו זכות מיוחדת. שהנשיא דומה למלך, והמלך רשאי לסמוך יחידי כמו שמצינו ביהושפט מלך יהודה, שהעמיד שופטים בכל הארץ (דברי הימים ב' ל"ט) וכדרך שעשה עזרא הסופר עפ"י רשיון ארתחשסתא מלך פרס (עזרא ז' כ"ח). ועיין הוריות דף ג' ע"ב שאמר רבי מה אני בשעיר, מכלל שנשיא דומה למלך. ויש לומר עוד שהנשיא היה ממנה דיינים בפועל, בעוד שהחכם הסמוך יכול היה לתת להנסמך את התואר „חכם" או „זקן" (Senator) ברומית, אבל מינוי בפועל לא היה קשור בתואר זה, מי שנסמך שלא על ידי נשיא זכאי היה להיות מועמד למשרת הדיינות אבל המינוי בפועל היה זכותו של הנשיא, וזו היתה עדיפותו של הנשיא כלפי שאר החכמים.

ואולם זה למעלה מכל ספק כי המאמר של ר' בא בירושלמי מציין ג' תקופות בזכות המינוי או הסמיכה. בראשונה ניתן חופש גמור לכל אחד מחברי הסנהדרין ולכל חכם סמוך להסמיך את תלמידיו; אח"כ נמסרה הזכות הזאת לנשיא בלבד, ואח"כ חזרו ותקנו שאין הנשיא ממנה אלא מדעת בי"ד, כלומר הגבילו את סמכותו של הנשיא ונטלו ממנו זכותו הקודמת. את התקנה הראשונה הנמיק ר' בא בזה שרצו לחלוק כבוד לבית הזה, כלומר לביתו של הלל (כגירסת הרמב"ם המובאה לעיל) אשר כל הנשיאים היו מצאצאיו. אולם לתקנה האחרונה, הגבלת זכויותיו של הנשיא לא ניתן שום נימוק, בוודאי שקרה כאן איזה מאורע חשוב שגרם להגבלה זו של זכויות הנשיא. וכן אנו למדים ממאמר ירושלמי זה, שמכיל בלא ספק מסורה היסטורית בטוחה. שבזמן ידוע היתה התלבטות בין הנשיא ובין חברי הסנהדרין על זכויות הנשיא ומעמדו בתוך הסנהדרין. הסנהדרין סירבה לתת לנשיא

זכויות מיוחדות, אלא דרשה שיהא הנשיא זקוק להמלך בסנהדרין ולבקש הסכמתה. בעיניה לא היה הנשיא אלא הראש המיופה לכנס חברי הסנהדרין לשיבה, לישב ראש בה ואף לדבר בשמה כנציגה הרשמי, אבל אין לו לעשות מעשה בלעדי הסכמתה. לפנינו מחלוקת קונסטיטוציונית לכל הלכותיה. „שלטון יחידי או נציגות דימוקרטית בלבד“. ההתלבטות הזאת בין הנשיא והסנהדרין באה לידי ביטוי במאבק על זכות המינוי, אם זכות זו מסורה לנשיא או לסנהדרין, ולבסוף נתפשרו וקבעו שהזכות הזאת מסורה לשניהם בשותפות. וכאן השאלה: מתי חל שינוי זה בכיון צמצומו של שלטון הנשיא ומה גרם לשינוי זה ומי היה הנשיא שקפחו ומנעו ממנו את הכבוד שחולק קודם לכך לבית הזה? שאלה זו נעוצה בשאלה אחרת שיש להקדימה ולבקש לה פתרון: ר' בא בירושלמי מספר, כי בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו וכר' — לאיזה תקופה נתכוון ר' בא? ברור כי לא נתכוון לתקופה שלפני החורבן, כי בזמן הבית היתה זכות המינוי מסורה רק לסנהדרין, וזו משנה מפורשת בסנהדרין פרק ד' משנה ג' וד'. המשנה אומרת: סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה וכר' היו צריכין לסמוך סומכין מן הראשונה. הרי שהסנהדרין היו בוחרים לאחד מן החכמים שישבו לפניהם בשורה הראשונה וסומכין אותו, כלומר העלוהו לדרגא של חבר הסנהדרין. וזה הי' רק כשנתפנה מקום בסנהדרין ע"י מיתתו של אחד מחבריה. כפי הנראה היתה סמיכה זו בהנחת היד על ראש הנסמך. זהו המקום היחידי במשנה שבו בא השם סומך לשם שימוש. ולא כן במקומות המאוחרים מזמן שלאחר החורבן, שם בא כרגיל המונח „מינוי“ כפי שראינו למעלה.

(ר"ל גינצבורג בפירושים וחידושים ח"ג סובר כי המלה „סומך“ היא מלשון ארמי ומשמעותה השלמת המנין החסר. ואין דבריו נראים. ומי הזקיקו לכך? וכי יודע הוא ברור כי לא היתה הסמיכה בהנחת היד כדרך שעשה משה ליהושע? וכבר דיברתי ע"ז בפרק א).

עכ"פ עולה מן הברייתא כי המינוי או הסמיכה היתה מרוכזת בידי הסנהדרין ולא היתה איפוא אפשרות לחכמים יחידים לסמוך את תלמידיהם. הסנהדרין בתור המוסד הלאומי העליון, ריכזה בידה את הפיקוח על השיפוט ועל ההוראה בישראל ולא הרשתה לחכם יחיד להפקיע מידה את הזכות של מינוי הדיינים. דבר זה למדים אנו ממשניות הראשונות של מסכת סנהדרין (אין עושין סנהדראות לשבטים אלא עפ"י ביי"ד של ע"א). ה„בראשונה“ של ר' בא מוסב איפוא על התקופה שבימי החורבן ושלאחריו. הנשיא האחרון של זמן הבית, ר' שמעון בן ר' גמליאל הזקן נהרג, לפי עדותו של רש"ג באגרתו. במלחמה, ע"י השלטון הרומי או על ידי הקנאים, חכמי ישראל נתפזרו לכל רוחות השמים והסנהדרין בוטלה מאליה. הנשיאות דוכאה בחזקת היד על ידי הרומאים שחמתם בערה בהם על הנשיא האחרון שידו היתה במרד הגדול נגד מלכות רומי. כפי תיאורו של יוסיפוס ב„מלחמות“. ברור שהשלטון הרומי ביקש להכרית את צאצאי הנשיא „המורד“ הזה. בכל אופן מנעתם מלעמוד בראש האומה שנכבשה על ידם. ובדאי שאין להעלות כלל על הדעת שלאחר יציאת ריב"ז מירושלים והתפיסתו עם אספסינוס נהפך לב הרומאים האכזרים עליהם לתת רשות להקמת הנשיאות מחדש. ריב"ז אמנם ביקש מאספסינוס: תן לי יבנה וחכמיה ושושילתא דר' גמליאל (גיטין נ"ו

ע"ב), ואספסינוס שנטה אליו חסד בגלל כניעתו מילא בקשתו. אבל בודאי שלא חשב הכובש הרומי אביר הלב על חידוש הסנהדרין ועל הקמת הנשיאות. בקשת ריב"ז היתה צנועה מאוד. הוא הסתפק בבקשת „חנינה“ לחכמים ומשפחת ר' גמליאל שלא יצאו להריגה (ראה תענית ר' ע"א). התלמוד בגיטין מלמד זכות על התנהגותו זו של ריב"ז כי מפקחות מעשית לא שאל „דברים גדולים“ שאין סיכוי למילואם ובקשה מופרות יכולה היתה לסכן את הצלחת מלואה. זהירות זו באה לידי ביטוי בסיפור המובא באבות דר' נתן פ"ד, שם נאמר: כי אספסינוס אמר לו: אתה הוא ריב"ז, שאל מה אתן לך. אמר לו איני מבקש ממך אלא יבנה. אלך ואשנה בה לתלמידי ואקבע בה (בית) תפילה ואעשה בה כל מצות האמורות בתורה. א"ל לך וכל מה שאתה רוצה לעשות עשה. הרי שריב"ז לא ביקש אלא בקשה צנועה מאוד: רשיון לכונן לו בית מדרש ובית תפילה. העריץ הרומאי בודאי שחק בלבו לתמימותו של החכם הזקן שלא ידע לבקש אלא שתנתן לו רשות להקמת בית מדרש קטן בעיר קטנה. אלא שבית המדרש הזה נתגדל והתפתח הודות לעוורונם של עריצי רומי, למרכז גדול שאליו נתקבצו כל חכמי ישראל ובבית מדרש קטן זה נבנה היסוד לסנהדרין של יבנה שהוכר מטעם האומה וחכמיה כיורשתה של הסנהדרין הגדולה בירושלים. וכך התכוננה, בחכמתו מרחיקת הראות של ריב"ז, בחשאי ובצנעה ממשלה לאומית רוחנית איתנה, שהיקף השפעתה הלך וגדל מעל גבולי רומי שרח העמים... לממשלה זו לא ניתן תוקף חוקי מדיני מטעם מלכות הרשעה, לעומת זה ניתן לה תוקף גמור ואבסולוטי על ידי ההלכה שדרשה במדרש התורה: ובאת — לרבות בית דין שביבנה (ספרי סנהדרין פ"י קנ"ז, וירושלמי סנהדרין פ"א ה"ד). אישור זה מצד חכמי התורה תוקפו היה גדול יותר מן הכח העריץ של הממשלה הרומאית. וראינו שבמשך הזמן נכנעה הממשלה לרצון העם, ולכל הפחות לא קמה בה רוח ללחום נגד מלכות־הרוח העברית...

אולם בכאן אנו נתקלים בקושי גדול מבחינת העיון ההיסטורי. המאמר הירושלמי הנ"ל מונה את ריב"ז בין החכמים שמינו את תלמידם כל אחד ואחד לבדו, עד שבאו והתקינו שזכות המינוי מסורה רק לנשיא. ומתעוררת התמיהה: הרי ריב"ז עצמו שימש בנשיאות קודם ר' גמליאל השני, כמעט כל החוקרים, בעל ספר יוחסים, סדר הדורות, גריץ, קרוכמל, פרנקל, ווייס ועוד, מחליטים שריב"ז היה נשיא הסנהדרין לאחר שנהרג רשב"ג הראשון במלחמה (כמוזכר לעיל). ור"ג השני (ר"ג דיבנה) עלה לנשיאות אחרי מותו של ריב"ז, או שמפאת היותו אחרי החורבן צעיר לימים, לא מינו אותו לנשיא, ורק לאחר שגדל קיבל את הנשיאות מידי ריב"ז (ראה תוספות ביצה כ"ג ע"ב ד"ה תליסר) שמסרה לו ברצונו הטוב והלך לו לברור חיל ויסד לו שם בית מדרש ובי"ד משלו. ולפי זה יכול היה ריב"ז לסמוך לתלמידיו בכח נשיאותו. סברתו של חכם אחד שריב"ז סמך לתלמידיו קודם החורבן וקודם תקופת יבנה קשה לי לקבלה מטעמים כרונולוגיים שאין כאן המקום לבררם. ברם יש תשובה לתמיהה זו, לפי האמור למעלה לא נחשב ריב"ז מטעם המלכות כנשיא רשמי, ובודאי שנוהר היה מלמלאות פונקציות רשמיות ולהופיע כלפי חוץ כנשיא כדי שלא להקניט את שליטי רומא שאעפ"י שהתייחסו אליו בחסד, מכל מקום לא הגיעה אדיבותם למדרגה כזו שימנוהו נשיא בישראל. נשיאותו היתה מסוג אחר לגמרי, הוא היה ראש הרחני של כל חכמי ישראל והם הם שהכירו

בנשיאותו, בהיותו גדול הדור, אישיות טהורה וקדושה בעלת עבר גדול ועשיר בפעולות רבות לטובת האומה, הגנתה והצלתה מכליף גמור.

נשיאותו של ריב"ז שנוי במחלוקת החוקרים. כידוע יצא ר' יצחק אייזיק הלוי בפולמוס עז וחריף נגד החוקרים הנ"ל ועשה אותם כמגבבי דברים בלא עיף וחקירה, ולפי דבריו לא היה ריב"ז נשיא מעולם (ראה דורות הראשונים 1 פרק י"ג). סובר אני כי לא נעלם מעיני בעל דורות הראשונים שגם גדולי הראשונים אחזו בדעה זו שריב"ז הי' נשיא, רש"י במס' ר"ה ל"א ע"ב, ותוס' שבת נ"ד ע"ב, וביצה כ"ג ע"א, אלא שכנגדם היה יכול לפטור א"ע בהתנצלות תמימותית: רבותינו הראשונים לא היתה זה מעין מלאכתם. טרודים היו בבירורי ההלכות אשר פתחו לנו שם חלוני רקיע (דוח"ר צד 52). אולם מה יאמר הלוי להיסטוריון מובהק כר' שרירא גאון ז"ל אשר גם הוא אחז בדעה זו שריב"ז היה נשיא לפני ר"ג השני. ראה אגרתו הידועה צד 74 ואגרתו השניה צד 123 הוצאת לוין. בודאי שמסורה נאמנה היתה לרש"ג בזה ועדותו נאמנה לנו כמקור ראשוני שאין לפקפק באמיתתו, וסבורני כי הסתייגות ענוותנותית הי' נאותה ביותר לחכם גדול כמו הלוי ז"ל.

ברם אין התואר נשיא כשלעצמו חשוב כ"כ בעצם חקירתנו. למעשה, מבחינת התפקידים שהיו קשורים במשרת הנשיאות, הי' ריב"ז הנשיא הראשון בתקופת יבנה, אחת היא אם הוכר מצד השלטון הרומאי או לא. „הנשיאות“ — פירושה ומהותה היא בעיקר שלטון רוחני בשם התורה. לנשיאות זו ראוי הי' ריב"ז מאין כמוהו שהרי הוא נחשב לגדול הדור עוד הרבה קודם לחורבן. על זה מעידים פה אחד המקורות שבידינו. וראיה נצחית הוא „המכתב-חזון“ הידוע בענין ביעור המעשרות ששלח הנשיא ר' שמעון בן גמליאל לכל ערי ישראל, ובו כתוב: משמעון בן גמליאל ומיוחנן בן זכאי לאחינו שבדרום העליון והתחתון ולשחליל ולשבעת פלחי הדרום שלום, ידוע יהא לכם וכו'. (מדרש תנאים צד 176, הוצ' פרופיסור דוד הופמן) הרי שעוד בחיי הנשיא רשב"ג הראשון נחשב ריב"ז לגדול הדור והשפעתו היתה גדולה כל כך עד שהנשיא חשב לראוי ולמועיל לצרפו בחתימתו על מכתב-חזון זה. יש סברא האומרת שריב"ז שימש בתור אב"ד ומשנה לרשב"ג הנשיא, וזו היא דעתו של הלוי ז"ל. אולם לא מצינו מקור אחד שהנשיא רגיל היה לצרף את האב"ד עמו בתעודות רשמיות ופומביות. בכלל צריך להבדיל בין הנשיאות הרשמית שהוכרה מטעם השלטונות העבריים והרומאים כנציגת העם המדברת בשמו, ובין הנשיאות התורנית שהוכרה מצד טובי העם וחכמיו, שלידה נמסר השלטון הרוחני, ההנהגה וההדרכה בחיים הלאומיים והצבוריים. שלטון הרשמי ו„ביאת כח חיצונית“ לחוד, ושלטון רוחני ופנימי מושרש בשרשים עמוקים בנשמת האומה, לחוד. הנשיא הרשמי ונציג האומה כלפי חוץ וכלפי פנים הי' רשב"ג. אולם הוא היה עסוק הרבה בענינים לאומיים-מדיניים וסבוך כולו במרד הגדול נגד השלטון הרומאי האכזרי. לעומתו הי' ריב"ז הנשיא הרוחני ששלט בכח תורתו. הבדלה זו לכשנמצא אותה בכל עומק העיון עלולה להוציא אותנו מן המבוכה הגדולה שנסתבכו בה החוקרים מישראל ומא"ה על יסוד הסתירה שבין מקורות העבריים לבין המקורות החיצוניים על דבר הנשיאות בסנהדרין הגדולה בירושלים. לפי מקורות שלנו שמשו הזוגות ואח"כ הנשיאים מבית הלל לנשיאות הסנהדרין ואילו לפי המקורות האחרים שימש

הכהן גדול בתור יושב ראש בישיבות הסנהדרין הגדולה כפי שעולה מספרי יוסיפוס ושאר הספרים החיצוניים.

על יסוד סתירה זו העלה החכם ביכלער בספרו הידוע Bichler: Das Synedrion in Jerusalem חידוש גדול, שבירושלים נתקיימו במציאות שני מיני סנהדרין. ואתריו החרה החזיק הרב יקותיאל יהודה גרינוואלד בספרו „לתולדות הסנהדרין בישראל“ מבלי שידע שכבר הקדימו בחקירה זו החכם ביכלער בספרו המקיף חומר עשיר ורב ביותר. אין כאן מעניני להוסיף ולהתעמק בנושא זה שספרות גדולה נוצרה עליו. ותמה אני על שחוקרינו וחכמי האומות מדקדקים יותר מדי ב„שמות“ ומחשיבים יתר על המדה את התאורים הרשמיים, ובשביל כך הם הולכים ומסתבכים ומשתרגים מקושי אחד למשנהו.

ונחזור לעניננו. ריב"ז היה מנהיג הדור לכל הדעות, והי' רבם של כל חכמי ישראל, ואף הנשיא ר' גמליאל דיבנה היה תלמידו כמסופר בב"ב דף י' ע"ב. תניא אמר להן ריב"ז לתלמידיו בני מהו שאמר הכתוב צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב וכו', נענה ר' יהושע ואמר וכו', נענה רבן גמליאל ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב וכו' וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שעובדי אלילים עושים חטא הוא להם שאין עושים אלא להתיהר בו וכו', נענה ר' נחוניא בן הקנה ואמר צדקה תרומם גוי וחסד לישראל ולאומים חטאת, אמר להן ריב"ז לתלמידיו, נראין דברי ר' נחוניא בן הקנה מדברי ומדבריכם, לפי שהוא נוהג צדקה וחסד לישראל ולע"א חטאת וכו'. דתניא אמר להם ריב"ז כשם שהחטאת מכפרת על ישראל, כך צדקה מכפרת על ארצה. והשווה לזה מה שאמר ריב"ז לר' יהושע שהלך אחריו וראה ביהמ"ק חרב, בני אל ירע לך יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה, ואיזה זה גמילות חסדים (אבות דר"ג פ"ד). ואף המשנה עדיות פ"ח מ"ג אמר רבן גמליאל קבלנו עדותיכם, אבל מה נעשה שגור רבי יוחנן בן זכאי שלא להושיב בתי דינים על כך וכו', הרי לנו שרבן גמליאל הנשיא ראש הועד הגדול ביבנה שקיבל את עדותיהם של החכמים שנאספו שמה כדי להעיד על הלכות ישנות, קבל את מרותו של רבו הגדול להלכה ולמעשה.

השאלה אם רבן גמליאל נמנה לנשיא אחרי מותו של ריב"ז או ריב"ז פרש מן הנשיאות מרצונו הטוב והלך לו לברור חיל כדי לפנות מקום ליורש הנשיאות החוקי מביתו של הלל, כסברת גריץ ודרנבורג (משא א"י ח"ב) או שלא רצה להצר רגליו של הנשיא החדש, וכדי לתת ידים לתלמידו הלך וקבע את מושבו בעיר ברור חיל — שאלה זו עוד לא נתבררה כהלכה. רש"ג באגרתו אומר על ריב"ז „בתחילה היה בברור חיל ואחר כך הלך ליבנה“ (אגרת ר' שרירא גאון צד 75). אלא שפיסקא זו חשודה קצת שהיא חסרה בנוסח הספרדי של אגרת זו. ואפשר שזו היא הוספה מאוחרת של מעתיק אחד שלא נתישבה דעתו בדברי רש"ג על נשיאותו של ריב"ז משום שראה בה סתירה למה שאמרו חז"ל בסנהדרין ל"ב אחרי ריב"ז לברור חיל. הלוי ז"ל מוכיח בראיות מכריחות שריב"ז לא מת ביבנה אלא במקום אחר (ראה דורות הראשונים פרק י"ז) ודאי שמעשה אידיאלי כויתור על הנשיאות לטובת התלמיד מעורר בלבנו רגשי הערצה וכבוד למי שעשאה, שהרי אפילו עניו גדול כרבנו הקדוש אמר: „כל מה שיאמר לי אדם אני עושה, חוץ ממה שעשו זקני בתירה לזקני שסלקו א"ע מנשיאות לטובת הלל הנשיא. (ירושלמי כתובות

פי"ג ה"ג ומובא באגרת רש"ג). אלא שאין מדרך חקירה מדעית לקבוע עובדות היסטוריות עפ"י הרהורי הלב בלבד. וכל הענין הזה טעון חקירה יסודית חדשה. באמת אין אנו רואים שום קושי בדבר, שריב"ז אפילו בתקופת יבנה תקע מושבו הקבוע בברור חיל ויסד לו שם בי"ד ובית מדרש לתורה, כמוהו עשו כמה מחברי הסנהדרין ביבנה שבדרך כלל לא ישבו ישיבת קבע ביבנה אלא ישבו כל אחד בעירו ויסדו להם בתי מדרש ודין, כגון ר' יהושע בפקיעין, ר"א בלוד, ר' עקיבא בבני ברק, ר' תנינא בן תרדיון בסיכני ועוד. רק לפרקים כשהשעה דרשה התועדות כל החכמים לשם הכרעה בהלכות מסופקות או לשם קביעות תקנות חדשות, נתכנסו כולם ליבנה מקום מושבה של הנשיא והסנהדרין.

(עצם העובדה כי ריב"ז ישב במשך זמן ביבנה לא הוברר עוד. מהמשנה ר"ה פ"ד משנה א' וכן משנה ה' משמע לכאורה שלא ישב שם אלא שזה ודאי שריב"ז הי' מיסדה של יבנה ודרש להצלחתה ולעלייתה במעלת השלטון הרוחני ובחירתו ביבנה מתבארת מפני שיבנה היתה מכבר מושב החכמים). יבנה היה המקום הקבוע של הועד, אבל לא מקום מושבם של כל החכמים.

ועכשיו עלינו לחקור מי היה הנשיא שלו מסרו את הזכות לסמוך חכמים מבלי ידיעת הסנהדרין ומי היה הנשיא שכפוהו שלא לסמוך אלא בנטילת רשות מן הסנהדרין או מן האב"ד (כגירסא של הרמב"ם), ומה גרם להורדת כבודו של הנשיא. שאלה זו אין יכולת לפותרה מן המקורות שבידינו. אנו זקוקים להשערות ולשיקול הדעת עפ"י סקירה במאורעות הזמנים. החכם גריץ סובר כי המאמר "חזרו וחלקו כבוד לבית הזה" מוסב על רבי (גריץ ח"ד הערה כ"ב), שבזמנו הגיעה הנשיאות לפסגת כבודה והשפעתה, הוא היה מכובד ונערץ בעיני שליטי רומי וחי בידידות גדולה עם הקיסר מרקוס אורליוס. והוא חשב לתפקידו הראשי לקחת את מינוי החכמים בידו ולהשגיח בעין פקוחה שלא יהא מתמנה מי שאינו ראוי לכך, ויש ידים להשערה זו שכן מצינו בכמה מקומות בתלמוד סנהדרין ז' ע"ב וירושלמי תענית פ"ד ה"ב, שמינה חכמים על דעת עצמו, וראה מאמרו החשוב של החכם ת. י. בורנשטיין ב"התקופה" (תרע"ט ספר ד'), "משפט הסמיכה וקורותיה", שאף הוא מחזיק בדעה זו ועושה לה סמוכים מכמה מקומות בבבלי וירושלמי. לפי דעת החכם בורנשטיין הי' זה ר' יהודה נשיאה הראשון בן בנו של רבי, או ר' יהודה נשיאה השני נכדו של ר"י נשיאה הראשון שממנו שללו את הזכות להיות מסמיך על דעת עצמו בלי נטילת רשות מבי"ד. וזה לפי שקרה כמה פעמים שנתמנו בימיו אנשים שלא היו ראויים לכבוד זה. אנשי בית הנשיא השפיעו על הנשיא, שלא מדעתו, למנות אנשים שהיו רצויים להם בשביל שוחד כסף. תיאור למצב רעוע זה אנו מוצאים בסיפור הנהו דבי נשיאה אוקמי דיינא דלא גמיר וכו' (סנהדרין ז' ע"ב). וכן בירושלמי סוף בכורים באים דברים נמרצים כנגד סמוכים הללו שנתמנו בכסף. משום כך סובר החכם בורנשטיין שמעשים אלו עוררו את חכמי הדור להחליש מעט את השפעתם הנפסדת של אנשי בית הנשיא ולכן חזרו והתקינו שלא יהא הנשיא ממנה אלא מדעת בי"ד. השערה זו יכולה היתה להתקבל על הלב אלא שהמקורות שהביא החכם בורנשטיין אינם מספיקים, ובפרט שיודעים אנו כי משרת אב"ד כבר בטלה אז כמו שהוכיח הלוי.

הרב ח. ד. רגנשבורג במאמרו המוזכר בפרק א' נוטה מדעה זו (מבלי שהביא

דאיות מכריעות נגדה) ובמקומה הוא מציע השערה אחרת, כי הנשיא שאליו מסרו זכות המינוי הי' רשב"ג בנו של ר"ג דיבנה. רגנשבורג סובר כי בשביל טוב טעמו וידיעתו בשפת יונית הי' לחן בעיני שרי רומא. המקרה בדבר חנניה אחיו של ר' יהושע (המובא במס' ברכות ס"ג ע"א ובירושלמי) שרצה ליסד ועד בבבל לקביעת חדשים ולעיבור השנים, והנשיא רשב"ג הצליח להחזירו מדעתו, עזר הרבה להרים כבוד הנשיאות בעיני העם, לכן ראינו שבימיו הוקבעה התקנה לחלק לנשיא כבוד יותר מלשאר חכמים שעמדו בראש הסנהדרין, כמובא במס' הוריות י"ג ע"ב. בשביל שהורם כבודו של רשב"ג ע"י המעשה הנ"ל, חלקו לו גם את הכבוד להיות ממנה חכמים שלא מדעת הסנהדרין. אח"כ חלה תמורה גדולה במעמד הנשיא שגרמה להמעטת כבודו והגבלת זכויותיו. זה היה בימי הנשיא ר' גמליאל הרביעי בנו של ר' יהודה נשיאה הראשון. הוא לא היה מגדולי הדור, שאר חברי הסנהדרין עלו עליו בתורה, ולפיכך לא עמד כבר בראש הסנהדרין. הנשיאות והעמידה בראש הסנהדרין נתפלגו בזמנו ונעשו לשתי רשויות. מצב חדש זה גרם לכך ששללו ממנו את הזכות שהיתה מיוחדת לנשיאים קודמים, להסמיק חכמים בלי הסכמתה של הסנהדרין. להשערה זו אני יכול לומר מה שאמרתי להשערת ב', אלא שכנגדה היסוסי מרובים ביותר. קודם כל קשה להאמין שדווקא לרשב"ג, שחכמים גדולים כר' מאיר ערערו נגדו. העניקו זכות יתירה שלא ניתנה לקודמיו (מטעם זה דוחה החכם ברייל במבוא המשנה צד 224 את הסברא שרשב"ג הוא הנשיא שחלקו לו כבוד זה). ושנית, עוד לא הוברר שהמעשה עם ר"ח בן אחיו של ר' יהושע קרה בימי רשב"ג. בעל ספר יוחסין קובע מעשה זה בימי ר' גמליאל דיבנה, גריץ ואחריו וייס בימי רשב"ג בנו, והלוי בדה"ר ח"א פ"א קובע אותו בזמן „שלפי השמד" קודם שנתמנה רשב"ג לנשיא.

ונראים דברי הלוי מדבריהם, שכן ראיותיו הרבות חזקות כברזל ואין להזיזן ממקומן. טענת החכם בורנשטיין נגד הלוי שבירושלמי (סנהדרין פ"א ה"ב ונדרים סוף פ"ו) מפורש שבימי רבי אירע המעשה, כי שם נאמר שלח רבי שלשה איגריין לחנניה בן אחי ר"י, מעוררת הרושם כאילו נעלם דבר זה מהלוי.

(בורנשטיין מראה גם על פיר"ח לסנהדרין י"ג ע"ב שבו מובא הירושלמי ושם כתוב: שלח רבי. באמת כתוב שם שלח ר', רי"ש גרידא, וזה ר"ת מ"רבנן". אגב ראוי להעיר על מה שהוכיח הלוי ז"ל שאין כאן חילופי שמות בין הבבלי והירושלמי. הבבלי מזכיר שמות השלוחים והם הי' ר"י בן כיפר וב"ב של זכרי' בן קבוטל, והירושלמי מדבר מהאנשים שלהם נשלחו האיגרות והם ר' יצחק ור' נתן. חילוף זה כביכול גרם לגריץ — שפ"ר לדחות את מסורת הבבלי מפני מסורת הירושלמי. וטעות היא בידם).

באמת הוכיח הלוי כי גירסא זו משובשה וצ"ל: שלחו. החכמים שבא"י שלחו לחנניה, וכלשון הזה נאמר בבבלי ברכות ס"ג ע"א. „כשירד חנניה בן אחי ר"י לגולה הי' מעבר שנים וקובע חדשים בחז"ל. שגרו אחריו שני תלמידי חכמים רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קביטל וכו', ושם לא נאמר מי היה השולח, ורק נאמר סתם שגרו, כלומר החכמים שבא"י, כי זה היה אחרי מלחמת ביתר והמהומות שבאו אחרי. הסנהדרין בוטלה לפי שעה, כל החכמים ברחו ונתסורו לכל רוח, ועדיין לא הוקם רשב"ג לנשיא, ורק לאחר ששבה המנוחה נוסדה הסנהדרין

בנשיאות רשב"ג. במצב זה של מהומה ופיזור הסנהדרין וסילוק הנשיאות לפי שעה חשב חנניה שרשאי הוא מצד הדין לעבר שנים בחור"ל. כי לפי דעתו לא נמצאו בזמן זה בא"י חכמים בקיאים בחכמת העיבור, (ראה בירושלמי שם) ובמקרה זה מותר לעבר בחור"ל (ירושלמי שם: אין מעברין בחור"ל וכו' ביכולין לעבר בא"י וכו'), ולאחר ששאל בעצת ר' יהודה בן בתירה והוא אמר לו שבא"י יש חכמים בקיאים חזר מדעתו ובעצמו הלך, רוכב על סוס, והכריז כי מחויבים להתנהג בקביעות המועדים עפ"י חשבון א"י. ובכן אין לדבר כלל על מרד נגד הנשיא בא"י ועל כוונת חנניה ליסד סנהדרין בבבל כנגד סנהדרין בא"י. כידוע אחז גריץ בדעה זו ואחריו נמשכו כל סופרי ההיסטוריה מישראל ומא"ה. אולם הלוי הוכיח את טעותה בברירות גמורה שאינה מניחה מקום לפקפוק כל שהוא.

חוץ מזה אנו יודעים את אהבת חנניה לא"י וזיקתו אליה מתוך סיפור המובא בספרי דברים פ' ראה י"ב כ"ט: מעשה בר"י בן בתירה ור' מתיא בן חרש, ור' חנניה בן אחי ר' יהושע שהיו יוצאין לחור"ל והגיעו לפלטום וזכרו את א"י וזקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם, קרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וישבת בארצם וחזרו ובאו למקומם. אמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצוות שבתורה. איש כזה אינו מסוגל לחשוב מתשבות על קיפוח זכות א"י המקובלה מן התורה ומן המסורה בענין קידוש החודש ועיבור השנים. ואילו היה מעשה זה בימי רשב"ג לאחר שנמנה לנשיא לא היה חנניה מזלזל בו ובסנהדרין שלו לומר שאין הוא יודע אם יש בא"י מי שיודע בחשבון העיבור כמותו. וגם שמות החכמים החנאים שהשתתפו במאורע זה (ריב"ב, ר' נתן הבבלי, ר' יוסי בן קיפר) יש בהם משום הוכחה גמורה שמעשה זה אירע קודם רבי וגם קודם שנתמנה רשב"ג לנשיא, שהרי זה היה עוד בזמן שר' נתן חי בבבל ורק לאחר כן בא לא"י ונתמנה לאב"ד תחת נשיאותו של רשב"ג או קודם לכן כפי דעת הלוי. וריב"ב שחנניה שאל בעצתו בודאי שהי' זה הראשון ולא ריב"ב השני שחי בזמן רב ושמואל.

העולה מכל זה שאין לחשוב רשב"ג לנשיא המעודף בזכות מיוחדת למינוי חכמים בשביל שהצליח לנצח את חנניה בן אחי ר"י ובית דינו. לא היה כאן שום נצחון ולא תרועת נצחון מצד העם היושב בציון. אדרבא חנניה מצטער מאוד כשקראו לפניו את הפסוק כי מבבל תצא תורה ודבר ה' מנהר פקוד. והוא חזר ושנה פסוק זה כתיקונו, זאת אומרת שאינו רוצה ח"ו לסלק את א"י מזכותה ויתרון קדושתה, אלא שהאמין בתומתו כי במצבה של א"י והנסיבות השוררים שם מותר לו להתנהג כפי הוראת ההלכה שהתירה את העיבור בחור"ל. ולבסוף חזר גם הוא מדעתו והשתדל בכל כחו לתקן את המעוות.

הרי שהעדפת זכיותיו של הנשיא רשב"ג הוא הענקת חנם שלא בטובתו, כי המעשה לא אירע כלל בימי נשיאותו והוא לא השתתף בו, לא הוא בעצמו ולא ע"י שלוחיו... ואף השערותיו של הרב רגנשבורג להזדהותו של הנשיא המורד מזכותו עם ר"ג הרביעי אין לה אחיזה כל שהיא במקורות. גריץ ואחריו ר' אהרן היימאן (תולדות חנאים ואמוראים בערכו) מתארים את ר"ג זה כי לא היה גדול בתורה ולא בחכמה כאבותיו, וכי בשביל כך לא עמד עוד בראש הסנהדרין ובימיו נתפלגו הנשיאות וראשות הסנהדרין לשני מוסדות שונים. אבל נשאלת השאלה: מנין להם

דבר זה? דווקא על ר"ג הרביעי ממצטים המקורות לדבר פחות מאשר על הנשיאים אחרים שלאחרי רבי. הוא נזכר רק פעם אחת בירושלמי חלה פ"ז ה"ד. ואילו על בנו ר' יהודה נשיאה השני מדובר בירושלמי הרבה פעמים. כגון הסיפור ריש פרק ב' דסנהדרין שר"י נשיאה זה שלח לאסור את ריש לקיש על דרשתו שדרש נשיא שחטא מלקין אותו בבי"ד של שלשה ור' יוחנן הגיעו לשחררו ממקום מחבואו (וראה בתולדות תנאים ואמוראים בערכו שאסף כל החומר המדבר על ר' יהודה נשיאה השני) ומשם עולה כי חכמי זמנו היו גדולים ממנו בתורה והם עמדו בראש הישיבות ולא הוא. ולמה בחר הרב רגנשבורג באב ולא בבן? על ר"ג הרביעי אין אנו יודעים כלום, לא על חייו ולא על מדרגתו בתורה, ולפי דעת הלוי ר"ג זה לא האריך ימים בנשיאותו, ולפיכך לא בא זכרו בספרות התלמודית, אבל האם בשביל כך יצא דינו שימיטו עליו עלבון זה של הורדת כבודו והמעטת זכויותיו? הרי שדברים אלו אינם אלא דברי נביאות. חוץ מזה אני תמה: איך יפרנסו מה שאמר ר' בא בירושלמי כי חזרו והתקינו שאין הנשיא ממנה אלא מדעת בי"ד, או לפי גירסת הרמב"ם לפי אב בי"ד והרי הבי"ד בוטל כבר אחרי מותו של ר' יהודה נשיאה הראשון אביו של ר' גמליאל הרביעי, ומשרת אב"ד בוטלה כבר בימי רבי כמו שהוכיח הלוי בדורות הראשונים ח"ש צד 48. הא אין לך לומר אלא שהשערה זו פורחת באויר.

אולם אם נפתח השער להשערות שאין להם סמוכים במקורות מוטב לנו לשער השערה שהיא בהתאמה למאורעות הימים והנסיבות ששררו בהם. ולכן הייתי מעדיף לומר — בדרך השערה כמובן — שאותו נשיא שהעדיפוהו לתת לו הזכות להיות ממנה יחידי היה ר"ג השני, ר"ג דיבנה, לר"ג זה היו זכויות גדולות, שהוא היה הנשיא שהחזיר העטרה ליושנה, השיב לנשיאות את זוהרה הקדום, ולא לנשיאות בלבד דאג, אלא חגר שארית כחו להרים את האומה שהושפלה עד עפר, לקומם מחדש את היהדות כולה שנחרבה עם חורבן ירושלים. ר' יוחנן בן זכאי הי' בודאי הראשון שהניח את היסוד לתקופת יבנה וחכמיה והציל את היהדות מכליון גמור. ואולם ר"ג הנשיא הוא שהעלה את יבנה למדרגתה הגבוהה, להיות יורשתה של הסנהדרין הגדולה בירושלים, לכל זכויותיה, ואין מן הצורך להרבות בדברים לכל מי שיודע פרק בהיסטוריה העברית, כי בימיו נעשתה הסנהדרין ביבנה למה שהיתה: שלטון עליון ומרכז הוראה לכל ישראל, בין בארץ ובין בגולה, ואף ההתאבקות הגדולה שנאבק ר"ג עם ר' יהושע בענין קידוש החודש שכפתו לבוא אליו במקלו ותרמילו ביה"כ שחל להיות בחשבוננו לא היתה בה אלא משום הגנה על הזכות המסורתית של הנשיא בקביעת החדשים והשנים והמועדות. יש בין החוקרים, כגון גריץ, ווייס ודומיהם, שרואים בהתאבקות זו של ר"ג ור"י ור' עקיבא מעין מרידה כביכול בנשיאות שלא רצו חכמים האלה להיכסף למרותו של הנשיא בהכרעות ההלכות. ולא כן הדבר: המעשה בקידוש החודש (ראש השנה פ"ב מ"ט) היה בה משום מאבק בעיקר גדול ביהדות, שהרי קידוש החודש וקביעות המועדים נוגע לחיי כל ישראל וסידורם, ואי אפשר הדבר שענין חשוב כזה ימסר לשיקול דעתם והכרעתם של יחידים שאינם מקובלים על כלל האומה, וגדולי החכמים כר' דוסא בן הורכינס ור' עקיבא הודו לו בזה, ואף ר' יהושע נכנע לו ושמע בקולו.

המחלוקת על תפילת ערבית אם היא רשות או חובה שבשבילה נסתלק ר"ג

לנשיאותו לפי שעה יש בה משום סידור עבודת-אלקים בבתי כנסיות ובתי מדרשות. והתפילה שבאה במקום הקרבנות הוא עיקר גדול ביהדות. ובאמת לא סילקהו את ר"ג בשביל הכרעתו בהלכה זו נגד ר' יהושע, אלא בשביל זה שהקניטוהו בדברים, והראיה שנתפייס לו ר' יהושע לאחר שפייסו בדברים והוא שפקד שיחזירוהו לר"ג לנשיאותו. וכן המעשה בבכורות ל"ו ע"א בדבר המחלוקת בהלכות בכור בין ר"ג ור"י היתה זו מחלוקת בעקרון הלכתי חשוב, אם יש לחלק בין חבר לעם הארץ בנאמנות או לא. וכבר התוס' שם כתבו שההלכה כר"ג שאין חילוק בין חבר לעם הארץ. והתוס' ציינו ליומא ל"ח ע"א עיי"ש. ושם נאמר כי שאלו את ר' אליעזר זקן ויושב בישיבה, צריך ליטול רשות להתיר בכורות וכו' דבר הניתח לבי נשיאה להתגדר בו וכו', עמד ר' צדוק בן חלוקה על רגליו ואמר אני ראיתי את יוסי בן זמרא זקן ויושב בישיבה וכו' ונטל רשות להתיר בכורות. הרי דדבר זה של התרת בכורות נמסר לנשיא. ובודאי משום שעל הנשיא להשגיח על מומחיותו ועל נאמנותו של הבא להתיר בכורות. ובכן הי' לר"ג להגן לא רק על הלכה חשובה, אלא גם על האבטוריטה שלו בתור נשיא. וכן המחלוקת עם ר"א הגדול בתנורו של עכנאי, שהביא לידי נידויו של ר"א, העיד ר"ג על עצמו: רבש"ע גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך שלא ירבו מחלוקת בישראל, (ב"מ נ"ט ע"ב) ושם נצטרפו עמו ר' יהושע וכל החכמים להגן על עיקרון גדול של אחרי רבים להטות.

חכמי יבנה נתנו עיניהם בר"ג הנשיא לרכז את השלטון הרוחני והדתי בידו. כי ריכוז זה משמעו ליכוד האומה הקרועה והתלושה לגוף לאומי אחיד ומאוחד. שהרי לא נשתייר להם לישראל שלאחרי החורבן אלא שריד יחיד זה מכל מחמדינה, ובו ראו את הכח האחד שיוכל לקיים את שארית ישראל באיחודו ובשלימות חיו הרוחניים אף לאחר חורבן המדינה וסילוקם של כל המכשירים המדיניים-ארציים המקיימים את אחדות האומה. וקרוב הדבר שלנשיא גדול זה שעמד לישראל אחרי החורבן הנורא חלקו את הכבוד להיות ממנה חכמים לבדו, זכות שבתחילה היתה מסורה לכל הסנהדרין. ולא רחוקה ההשערה שבימי רשב"ג בנו חזרו ונטלו ממנו את הזכות הזאת וצרפו לו את האב"ד להיות שניהם יחדיו במינוי חכמים, אם מפני המתחוות שבינו ובין האב"ד כמו שאמרנו לעיל או בשביל שר' נתן נתמנה אב"ד קודם שעלה רשב"ג לנשיאות או מפני שבימיו נתארגנה הנשיאות מחדש במסרה לשלשה, הנשיא והאב"ד והחכם, כדעת הלוי.

מאמרו של ר' בא בירושלמי אינו מציין איפוא ג' תקופות זמניות שבאו זה אחרי זה אלא ג' מצבים שונים במינוי, והוא מדבר על שלש התמורות שחלו במשך הזמנים בענין המינוי, שבראשונה היה כל חכם ממנה את תלמידיו, וזו היא בזמן שבטלה הסנהדרין והנשיאות סולקה לפי שעה כמו החורבן ולאחריו — ריב"ז, וכן בימי השמד בחורבן ביתר וגזירות של אדרינוס — ריב"ב ור' עקיבא שהסמיכו לתלמידיהם, אח"כ באו שנות הזהר של נשיאות ר' ג' ביבנה שבימיו עלתה הנשיאות למרום פסגתה בזכות מעשיה הגדולים וכבודה הגדול, ואח"כ בימי נשיאותו של רשב"ג צמצמו את זכות הנשיא בשביל שהנשיאות קבלה פנים חדשות ע"י הרכבתה החדשה כאמור למעלה. אפשר שאח"כ בימי רבי הושב המצב הקדום שהנשיא יכול

היה למנות לבדו, שכן מציינו שרבי סמך לבדו, ואח"כ בימי הנשיאים האחרונים
שעמדו אחרי רבי שלא עמדו עוד בראש הסנהדרין ונשיאותם לא היתה מיוסדת על
יתרון גדולתם בתורה על חכמי זמנו אלא על זכות הירושה, במסר המינוי לחכמי
הדור שהם היו רשאים להסמיך לתלמידיהם כדרך שמצינו בריב"ל ור' יוחנן
שהסמיכו לתלמידיהם בלא שהצטרכו ליטול רשות מן הנשיא, אלא שענין זה צריך
עוד חקירה מפורטת ולכן אניחה למקום אחר.